

طراحی لباس ملی با الهام از پوشاک سنتی مردم خراسان جنوبی

* آرزو پایدارفرد

E-mail: a_paydarfard@birjand.ac.ir

** بهمن نامورمطلق

E-mail: bnmotlagh@yahoo.cfr

*** فاطمه محجوبی

E-mail: fatemehmahjoobi@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۵/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۸/۱۷

چکیده

همواره مردم مختلف در گوشه و کنار دنیا سعی کرده‌اند لباس سنتی خود را حفظ کنند. بی شک این وظیفه دربارهٔ ما ایرانیان نیز صدق می‌کند که به سنت‌های پسندیدهٔ پوشش در قطب‌های مهم کشورمان برگردیم. یکی از این قطب‌ها خراسان جنوبی است که مهم‌ترین قطب شرق کشور به شمار می‌رود. در طراحی پوشش ملی، ضرورت، «حفظ هویت ایرانی» است. در مقالهٔ حاضر به بررسی نقش و فرم، طرح پارچه و شکل لباس در پوشاک سنتی مردمان خراسان جنوبی پرداخته شده است. در این بررسی خصوصیات اقلیمی، آداب و رسوم و باورهای مردم در این ناحیه حائز اهمیت است و پس از آن ضرورت انجام پژوهش حاضر به «کاربردی شدن سنت‌های پوشاک و لباس محلی در شرایط کنونی و تهاجم فرهنگی» اختصاص دارد. از اهداف مقاله، ترویج الگوهای مناسب برای حجاب به واسطهٔ شناخت عناصر سنتی پوشاک مردم خراسان جنوبی و انجام پژوهشی علمی و کاربردی در خصوص توسعه فرهنگ بهره‌برداری نو از پوشاک سنتی و محلی و طراحی لباس ملی مناسب با جنسیت، سن و مناسب با فرهنگ و هویت ایرانی و ارزش‌های دینی است. روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی است. گردآوری اطلاعات به شیوهٔ کتابخانه‌ای، عکاسی از موزه مردم‌شناسی شهرستان بیرجند و منابع مرتبط با پوشاک از میراث فرهنگی شهرستان بیرجند است. بخشی از تحقیق، میدانی بوده و از طریق بررسی پوشاک روستایی استان خراسان جنوبی و سفر به مناطق روستایی و عکاسی و مصاحبه انجام شده است.

کلید واژه‌ها: طراحی لباس ملی، مانتو، پوشاک سنتی، خراسان جنوبی.

* دانشجوی دکتری هنر اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز و عضو هیأت علمی دانشکده هنر دانشگاه بیرجند، نویسنده مسئول

** دانشیار گروه زبان فرانسه دانشگاه شهید بهشتی و معاون صنایع دستی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

*** دانشجوی کارشناسی ارشد صنایع دستی، دانشگاه هنر تهران

مقدمه

پوشاک از نیازهای اولیه و اساسی بشر محسوب می‌شود؛ درست مانند خوراک، مسکن، امنیت و غیره. پوشاک در فرهنگ اصیل ایرانی از تنوع بسیار زیادی برخوردار است. این گوناگونی و تنوع، نه فقط در مناطق مختلف، بلکه در میان طبقات متعدد اجتماعی بر حسب جایگاه اقتصادی، سیاسی، جنسیتی و کارکردی دیده شده است. سابقه این فرهنگ غنی در پوشاک مردم ایران را باید در سنت‌های پوشش مردمان مناطق مختلف جست‌وجو کرد. لباس محلی مردم مناطق کوهستانی و بیابانی، خشک و سرد و غیره که با توجه به سنت‌های آنان متفاوت و متنوع است، علاوه بر دارا بودن نقش‌ها و نمادهای اصیل که به پیدایش تمدن بزرگ ایرانی و اسلامی مرتبط است، الگوی بسیار مناسبی برای طراحی لباس امروزی مردم ایران محسوب می‌شود. لباس‌های محلی تنوع زیادی دارند و از مهم‌ترین ویژگی‌ها، علاوه بر رنگ‌بندی و نقش‌های تزئینی پارچه در این لباس‌ها، «پوشیدگی و حجب» است. آن‌چنان‌که در آیه مستقیم حجاب در قرآن خداوند به پوشش زنان و حفظ حیای آنان تأکید دارد. (۱)

آنچه مسأله اساسی امروز در پوشش اسلامی و ایرانی به‌ویژه برای بانوان مطرح است، یکنواختی و استفاده محدود از رنگ در لباس‌هاست که عمدتاً طرح‌های البسه، متناسب با الگوهای ساده شده غربی با هدف یکی کردن جوامع در حال توسعه و نزدیک شدن به دهکده جهانی است. این هدف فرهنگ غربی، بی‌شک تهدیدی جدی است در فراموش شدن فرهنگ غنی و پربار پوشاک سنتی کشورها و به‌ویژه ایران؛ چرا که لباس و حجاب و پوشش ملی باید معرف تاریخ و فرهنگ سرزمین‌ها باشد. آنچه امروز در بین اندیشمندان مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی از اهمیتی شایان برخوردار است توجه به پیام‌ها و راز و رمزهای موجود در انواع پوشاک در ادوار مختلف و در میان ملل گوناگون است. این پیام‌ها خود از باورها، آداب و سنن و... این ملت‌ها برخاسته‌اند. شاید تلاش همین اندیشمندان برای رمزگشایی این پیام‌های نمادین بوده است که اصطلاح نوین «زبان پوشاک» را میان پژوهشگران رایج ساخته است (متین، ۱۳۸۳، مقدمه کتاب). بنابراین آنچه دغدغه اصلی نگارندگان است، بررسی پوشش سنتی مردمان خراسان جنوبی است که از پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی در پوشاک و پارچه برخوردارند و رسیدن از پوشش محلی این مردمان به پوشش (لباس) ملی. مطابق با آنچه مقام معظم رهبری در سخنان خود پیرامون طراحی لباس ملی فرمودند که: «دستگاه‌های مسؤول کشور، دستگاه‌های دولتی، دستگاه‌های گوناگون، قانون‌گذاران،

دانشگاه‌ها، مدیریت‌های علمی و دانشگاهی و پژوهشی کشور، آموزش و پرورش، همه باید سخت تلاش کنند برای دستیابی به لباس ملی». (۲)

پیشینه تحقیق

از جمله پژوهش‌هایی که در خصوص پوشاک سنتی استان خراسان صورت گرفته کتابی از خانم ناهید امیدی با نام *دیده، دل، دست* است که در سال ۱۳۸۲ به چاپ رسیده است. اما طراحی لباس ملی با الهام از پوشاک سنتی مردم خراسان در هیچ مقاله طرح و یا کتابی دیده نشده است. لازم به ذکر است مقاله آقای دکتر حسین یآوری با عنوان *نقش و اهمیت لباس‌های بومی و سنتی ایران و ضرورت استفاده از ویژگی‌های آن در ارائه لباس ملی، ماهنامه پوشاک ایران*، شماره ۱، آذر ۱۳۸۳، هم‌چنین کتابچه‌ای چاپ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان جنوبی در بخش مربوط به پوشاک و موزه مردم‌شناسی شهر بیرجند در رسیدن به اهداف مقاله کنونی راهگشا بوده است.

پوشاک ایرانی

به راستی زیباترین لباس، آن لباسی است که تو را با مردم همسان کند و موجب آرامش تو در میان آنان شود و زبان‌های آنان را از بدگویی تو باز دارد (امام علی (ع) به نقل از آمدی، ۱۳۸۰: ۱۵۲).

یکی از نمادهای فرهنگی و تمدنی در جامعه، پوشاک است که با دین نیز پیوند دارد. «پوشاک» در لغت به معنا پوشیدنی، لباس و جامه و «پوشیدن» به معنای دربرکردن، نهفتن یا پنهان کردن چیزی و نگه دارنده است. پوشش همواره از ضرورت‌های جوامع بوده و با پیدایش تمدن‌ها، نقش پوشاک و تن‌پوش‌ها به همراه زیورآلات قومی از نشانه‌های تمدن و فرهنگ شده است (شاه‌حسینی، ۱۳۹۲: ۸۹). لباس مردمان ایرانی در دوره‌های تاریخی همواره زیبا و مناسب و در عین حال دارای وقار و پوشیدگی بوده است (یآوری، ۱۳۸۹: ۳۷۳).

از مشخصه‌های زندگی امروزی شهری، تمرکز و تنش زیاد آن است که می‌تواند باعث ایجاد احساس فشار و اضطراب و حتی عدم تمرکز حواس شود. همان‌گونه که تفکر یک بُعدی مدت‌هاست که در دنیا منسوخ شده، بنابراین، در حوزه فعالیت‌های مختلف نیاز به چندوجهی بودن تفکر در ابعاد و زوایای مختلف احساس می‌شود. در

نظر گرفتن چنین تفکری برای آراستن و احیاء دوباره ارزش‌های ملی و قومی، نیازی است که چشم‌پوشی از آن می‌تواند خطرهای جبران‌ناپذیری در حوزه فرهنگ و ارتباطات مردم داشته باشد. آراستن فضاهای آشفته شهرها با استفاده از عناصر و نمادهای ملی مذهبی نخستین اقدامی است که می‌تواند در جهت هویت‌بخشی به محیط زندگی نقشی اساسی ایفا کند. تاریخ نشان داده که ایران دارای فرهنگ و هنری غنی و پربار از گذشته تا امروز بوده و لازم است برای احیاء مجدد ارزش‌های نهفته اما حاکم در هنر و فرهنگ ایرانی، آنها را دوباره در زندگی امروز به کار گیریم (شایسته‌فر، ۱۳۸۵: ۱).

لباس سنتی ایرانیان بیش از سی نوع است که برخی از این لباس‌ها با اندک تغییری، مناسب برای فضای جامعه امروزی خواهد شد و علاوه بر جذابیت، منحصربه‌فرد بودن، زیبایی و شکیل بودن؛ راحت، مناسب، کامل و برگرفته از سنت‌های بومی مناطق مختلف است و اثربخشی بی‌بدیلی بر میراث فرهنگی ایرانی گذاشته و به نوعی با رویکردهای جدید، محافظت از میراث فرهنگی محسوب می‌شود.

لباس و هویت ملی

شناخت ریشه‌های فرهنگی و گذشته تاریخی در ترسیم افق فرهنگی و اجتماعی ملت‌ها تأثیر بسزایی داشته است. ریشه‌هایی که پیشینیان بنا کرده‌اند و نسل‌های بعد با تکیه بر آن در رسیدن به پیشرفت و تعالی گام برداشته‌اند. یکی از روش‌های شناخت ریشه‌های فرهنگی جوامع، بررسی پوشاک آنهاست (فضل‌وزیری، ۱۳۹۲: ۷۴) الگوی پوشش و کیفیت لباس در هر جامعه، بیش از آن‌که از شرایط اقلیمی، موقعیت تمدنی، اوضاع اقتصادی و... افراد اثر پذیرد؛ از باورها، ارزش‌ها، هنجارها، الگوها، آداب و عادات‌ها اثر می‌پذیرد. مسأله لباس و شکل و نوع آن، امری ساده و سطحی نیست که بتوان آن را صرفاً محصول سلیقه افراد دانست زیرا فرهنگ، هویت و سنت در لباس افراد منعکس می‌شود. لباس نشان‌دهنده پرچم وجودی و ناخودآگاه فرهنگی جامعه است که به سرعت تحت تأثیر پدیده‌های فرهنگ‌پذیری در بین جوامع گوناگون انسانی قرار می‌گیرد.

معمولاً نخستین چیزی که با فرآیند نوگرایی در جوامع سنتی فراموش می‌گردد، لباس سنتی است. تغییر پوشاک یک جامعه در واقع تغییر فرهنگ آن جامعه است. انسان تا با فرهنگ خود وداع نکند، نمی‌تواند با لباس خود وداع کند. با تغییر پوشاک یک جامعه، نوع معیشت و شیوه تولید مردمان جامعه نیز دچار تغییر می‌شود و تحولاتی در ساختار زندگی اجتماعی آنان نیز ایجاد می‌شود (shahrvand-newspaper.ir) بنابراین

ورود مدل‌های جدید البسه به جامعه نیز باید به گونه‌ای باشد که به فرهنگ و هویت اسلامی ضربه‌ای وارد نسازد و باعث فراموشی پیشینه و اصالت ایرانی نشود.

البسه محلی

لباس هر قوم تابع فرهنگ، اقلیم، مذهب و عوامل مؤثر دیگر است که بر فرهنگ و هنر ملت‌ها تأثیر می‌گذارد. پوشش هر قوم نمایان‌گر هویت فرهنگی، اعتقادات، باورها و نیز شرایط اقلیمی زیستگاه آنان است. اگرچه در گذشته به مقتضای عوامل مختلف مانند درآمد اقتصادی، نوع کار، مواد اولیه، باورها، هنرهای اجدادی و غیره از پوشش‌های متنوع و متعددی استفاده می‌شده است، اما امروزه به جز در برخی از روستاها این نوع پوشش به دست فراموشی سپرده شده است (وفایی‌فرد، ۱۳۸۴: ۸۹). لباس‌های محلی و سنتی از دوخت و تزیین‌ها و نقش‌هایی برخوردارند که در عین هماهنگی و زیبایی، متنوع نیز هستند. این تنوع در مورد پوشاک و هم‌چنین پارچه‌ها و بافته‌های سنتی در روستاها قابل تأمل است و منبع الهام مناسبی برای بهره‌برداری و استفاده کاربردی جهت انتقال باغی از طرح و نقش و رنگ به پوشاک شهر و فرهنگ شهری است البته با رعایت اصول و ساختارهای مناسب برای فضای فرهنگی شهرها.

لباس محلی در خراسان جنوبی

در لباس محلی مردم خراسان جنوبی جنس پارچه‌ها بیشتر از مواد نخی و لطیف است که به علت آب و هوای خشک منطقه کاربرد دارد. در انتخاب رنگ از پارچه‌های ساده و گلدار و رنگ‌های شاد استفاده می‌شود و برای تزیینات لباس، یراق و نوارهای رنگی کاربرد دارند.

جامه‌ها (پوشاک) و کفش‌ها (پای‌افزارها/پاپوش‌ها) و زیورها و آرایه‌های مردم بیرجند در دوران‌های گذشته می‌پوشیدند با آنچه در دهه‌های اخیر می‌پوشند و مرسوم است، بسیار متفاوت بوده و هست، چه بسیاری از آنها متروک شده، از میان رفته و جای خود را به انواع جدیدی داده است. این تفاوت تا حدی است که نسل کنونی نه تنها تن پوش‌ها و پاپوش‌های آن زمان را ندیده‌اند و نمی‌شناسند، بلکه ممکن است حتی نام آنها یا برخی از آنها را نشنیده باشند (یاوری، ۱۳۸۹: ۴۹).

به‌طورکلی پوشاک زنان و مردان خراسان جنوبی از سه قسمت سرپوش، تن‌پوش و پای‌پوش تشکیل شده است.

لباس محلی مردانه

- ۱- سرپوش مردانه: کلاه نمدی، شب کلاه، مندیل، کلاه دوره‌دار و غیره.
- ۲- تن‌پوش مردانه: جلیقه، پیراهن، قمیس، لباده، نیم تنه، شلوار و غیره.
- ۳- پای‌پوش مردانه: کفش گیوه، کفش ساده، کفش ارسی، کفش گولی و غیره.

لباس محلی زنانه

- ۱- سرپوش زنانه: چارقد، دستمال، روبند، کلوته، عرق چین، کوسه
- ۲- تن‌پوش زنانه: پیراهن، بلوز یا بلیز، دلاق، شلیته، یل، اور و غیره.
- ۳- پای‌پوش زنانه: کفش طلبک‌دار، کفش گرجی، کفش سووز، گالش و غیره (بروشور میراث فرهنگی خراسان جنوبی، ۱۳۹۰).

زنان در روستاهای خراسان جنوبی روسری‌های نازکی از پارچه‌های محلی به سر می‌کنند. زنان روسری‌هایشان را زیر چانه گره می‌زنند یا با سنجاق‌هایی در زیر دستمال سر ابریشمی می‌بندند. پیراهن روزمره، معمولاً بلند است و روی شلوارهای گشاد پفی پوشیده می‌شود (قدک). با این حال زنان در میهمانی‌ها و جشن‌ها، شلوارهای تنگ (نظامی)، لباس‌های چیت کوتاه رنگارنگ که با پولک‌ها تزیین شده و دامن‌های پرچین کوتاه و براق (شلیته) می‌پوشیدند. چادر که به «افندی» معروف است، از پارچه نخی دوخته می‌شود. زنان، پیراهنشان را که دارای رنگ‌های ساده است و دقیقاً تا بالای زانوهای می‌رسد، روی دامن‌های بسیار بلند می‌پوشند. این دامن‌ها گاهی هم روی زمین کشیده می‌شوند. زنان در مراسم عروسی و سایر جشن‌ها کفش‌هایی به نام «أرسی» به پا می‌کنند (رنج‌دوست، ۱۳۸۷: ۲۵۵).

پیراهن مردان از روی دوش تا بالای زانو را می‌پوشاند. جلوی این پیراهن‌ها بسته بوده و فقط بالای آن ۲ تا ۳ دکمه دارد. دکمه بالای آن را بعضی اوقات در بغل گردن می‌گذاشته‌اند. پیراهن بدون یقه و از جنس کرباس و رنگ آن اغلب سفید و گاه تیره و خاکستری بوده است. جلیقه روی پیراهن پوشیده می‌شده که بدون آستین و جلوی آن باز و دکمه‌دار است. پشت جلیقه از آستری و جلوی آن از پارچه است. پارچه‌های شلوار، گشاد دوخته می‌شده است. جنس شلوار از کرباس و رنگ‌های آن است. پارچه‌های پارچه‌های شلوار را سابقاً خود مردم تهیه می‌کرده‌اند (رضایی و رفیعی، ۱۳۸۱: ۳۷). لازم به توضیح است که مردان خراسان جنوبی گاه جلیقه و در واقع در سرما از لباده‌ای راسته و ساده (که پارچه آن از کرک شتر تهیه می‌شود) استفاده می‌کنند که البته این لباده

در شهرها کمتر استفاده می‌شود و اغلب چوپانان به همراه چوقای (یا شولای) نمدی خود از آن استفاده می‌کنند (یاوری، ۱۳۸۹: ۴۹).

مد و طراحی لباس

مد فرمی نیرومند است برای بیان فرهنگی که شاید به همین دلیل در موزه‌های معتبری چون لوور پاریس، لندن، متروپولیتن در نیویورک نمونه‌هایی از پوشاک مد شده در دوره‌های تاریخی ارائه شده است (آداودی، ۱۳۹۲: ۶۹). آغاز مدگرایی در ایران به سال ۱۳۲۱ هـ.ش برمی‌گردد که زینت جهان‌شاه به همراه همسرش از سوئیس به ایران بازگشتند؛ یکسال بعد، اوخیاط خانه خود را در خیابان امیریه تأسیس کرد و با همراهی پنج کارگر هر آنچه را که در طول سفرها و اقامت در فرنگ آموخته بود به خانم‌های تهرانی عرضه کرد. جهان‌شاه برای این‌که مشتریان علاوه بر آشنایی با طرز کار او، برای اولین بار مجموعه لباس و مد را بشناسند، خیاط‌خانه خود را با یک نمایش مد در تهران لباس افتتاح کرد (شکوری، ۱۳۹۰: ۶۹). طراحان مد تلاش می‌کنند بدانند که هر نوع لباسی چه مخاطبی دارد و در چه موقعیتی پوشیده می‌شود. آنها برای انجام این مهم محدوده‌ای وسیع از مواد و ملحقات آن، هم‌چنین طیف گسترده‌ای از رنگ‌ها، الگوها و سبک‌ها را در اختیار دارند (www.fa.wikipedia.org) درباره لباس امروز نیز باید گفت، بیشتر از آن که پوششی مناسب باشد، تصویر و تبلیغ و گاه تهاجم فرهنگی و کاملاً بیگانه است. بنابراین آنچه از معنای مد در جامعه ما باید مدنظر قرار گیرد، مدی است که طراحی لباس داشته باشد، آن هم براساس فرهنگ غنی ایرانی.

امروزه، طراحی لباس به دو شیوه انجام می‌شود: در روش اول مشتری با خرید پارچه مناسب با شخصیت خود و نوع کاربرد آن، سفارش طراحی و دوخت می‌دهد. در این روش از میان طرح‌های مختلف لباس، بنابر تقاضای مشتری و با رسیدن به اتفاق نظر در مورد مدل لباس، لباس مناسب آماده می‌شود. این روش یه روش «هات کوتر» (۳) شهرت دارد. در روش دوم طراحان لباس، مدل‌هایی از لباس را به بازار ارائه می‌کنند و اشخاص بنا بر سلیقه خود، لباس مناسب خود را خریداری می‌کنند. قیمت تمام شده لباس در هر دو روش تقریباً مناسب است هر چند هزینه دوخت در نوع اول بنا به طراحی لباس، گاه گران‌تر است (آداودی، ۱۳۹۲: ۶۵). طرح اولیه لباس نیز گاهی بر روی کاغذ پیاده می‌شود و گاه با نرم‌افزار؛ خیاطان در برخی موارد از الگوی آماده به‌عنوان الگوی اولیه کمک می‌گیرند.

فرایند طراحی لباس

یکی از اساسی‌ترین رسالت طراح لباس و نقش او در جامعه، ارتقا سطح سلیقه اجتماعی است. آشنایی و کاربرد به جای اصول و مبانی هنرهای تجسمی در طراحی لباس معاصر بسیار اثربخش خواهد بود؛ چرا که رعایت تعادل، تناسب، هماهنگی طرح و رنگ و نقش و برش تأثیر بصری فوق‌العاده‌ای بر مخاطب و زیبایی پوشاک دارد. در فرایند طراحی لباس ۴ مرحله حائز اهمیت است:

۱- تحقیقات و دریافت اطلاعات

در تحقیقات و دریافت اطلاعات باید مدنظر داشت طراحی براساس پوشش محلی یک منطقه با طراحی‌های تشریفاتی و یا انتزاعی متفاوت است.

۲- تبیین مفهوم

در تبیین مفهوم، پوشاک در لایه‌های مختلف مفهومی بررسی می‌شود. شاید ظاهری‌ترین بخش آن خوشایند بودن برای پوشنده و بازتاب اجتماعی و رسانه‌ای باشد؛ اما در لایه‌های پنهان نشانگر تعریفی خواهد بود که شاید آن پوشاک بعد از دوره‌ای خاص نیز مصرف شود. در واقع تبیین مفهوم، شناخت زبان پوشاک است که می‌تواند زبانی فرهنگی با پشتوانه‌ای اجتماعی و هویت‌ساز باشد.

۳- ایده‌پردازی

در ایده‌پردازی بر پایه جمع‌بندی تصویری، اطلاعات علمی و عرفی و اصول زیبایی‌شناسی اسلامی و غیره ایده اولیه طراحی لباس، مطرح می‌شود. خلاقانه بودن، نوآورانه بودن، مبتنی بر حل مسأله بودن و غیره مواردی است که در ایده‌پردازی قابل اهمیت است. ایده‌پردازی پیوندی دقیق با تفکر دارد (مقبلی و قمری، ۱۳۹۲: ۲۲).

۴- اتودهای اولیه

اتودهای اولیه پس از شناخت کامل پوشاک منطقه و فرهنگ حاکم بر جامعه، آغاز می‌شود. در تغییر الگوی سنتی پوشاک محلی مهم‌ترین عامل، هماهنگی لباس با فرهنگ جامعه است. از مواردی که در طراحی البسه به‌ویژه لباس بانوان براساس الگوهای سنتی باید مدنظر داشت، راحتی لباس، کامل بودن، زیبا بودن، امکان تأمین مواد اولیه از منابع داخلی و کمک به تأمین استقلال اقتصادی متناسب با شرایط اقلیمی و جغرافیایی است که از اهداف طراحی لباس ملی خواهد بود.

۵- تغییر، اصلاح و تکمیل فرایند طراحی

در طراحی مقدماتی، اتودهایی متناسب با فرهنگ و پوشاک مردم منطقه نیاز است. سپس، آنالیز و ساده‌سازی الگوهای اتود شده جهت راحتی بیشتر و استفاده در مجامع عمومی امروزی صورت می‌گیرد؛ بنابراین در اتودهای نهایی، طرح‌های اولیه کامل می‌شود، جزئیاتی اضافه و خطوطی حذف می‌شود تا هماهنگی طرح و فرم متناسب با جنسیت، فرهنگ، سنت و تجدد در لباس نهایی نمودار شود. کاربرد رنگ‌های شاد در طرح‌ها و پارچه‌هایی با نقوش سنتی ارتباط بین سنت گذشته و حال و هوای پوشاک امروزی را به خوبی می‌تواند حفظ کند که علاوه بر راحتی لباس دوخته شده، هزینه‌های کمتری نیز در بر خواهد داشت (مقبلی و قمری، ۱۳۹۲: ۱۹).

۶- طراحی جزئیات

تقلید از پوشاک و پوشش فرهنگ‌های دیگر بسیار آسان است، اما جوامع دارای فرهنگ غنی همواره از الگوهای درون‌متنی و فرهنگی غنی خود برای به روز شدن کمک می‌گیرند و گرنه تغییر لباس نشانگر تغییر فرهنگ خواهد بود. آنچه بیش از همه در تزیین جزئیات مطرح است استفاده مناسب و به جا از نقش‌ها و عناصر و بافته‌های سنتی در تکمیل و تزیین لباس است (پوررحیمی، ۱۳۷۸: ۸۲).

روند طراحی مانتو ملهم از پوشاک خراسان جنوبی

در دوره‌های تاریخی، بیشترین تغییر در لباس، مربوط به پوشاک زنان بوده است. تنوع‌طلبی، میل به آراستن، جلوه‌گری از خصایص فطری بانوان است. در آیات قرآن بارها به ویژگی‌های پوشش زنان بهشتی اشاره شده است و خداوند از کلمه «حسان» برای آنها استفاده کرده است؛ به معنای دو حسن، هم حسن درونی و هم زیبایی صورت. (۴) در مورد ویژگی‌های لباس زنان بهشتی نیز در آیاتی به لباس‌های بلند حریر به رنگ سبز اشاره شده است. (۵)

با توجه به اهمیت لباس بانوان در تاریخ ملت‌ها و هم‌چنین دین، طراحی مانتو زنانه در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ چرا که کاربردی‌ترین البسه زنان در محافل عمومی و در سطح اجتماعی، مانتو است که در صورت طراحی مناسب به دختران و زنان در اجتماع منزلت می‌دهد. بیشتر تن‌پوش‌های زنان در خراسان جنوبی را پیراهن‌هایی با بالاتنه کوتاه و نقش‌بندی‌های بسیار زیبا تشکیل می‌دهد که دامن‌هایی پرچین و بلند دارند. این پیراهن‌ها دارای آستینی معمولی و سردست است. پیراهن‌های

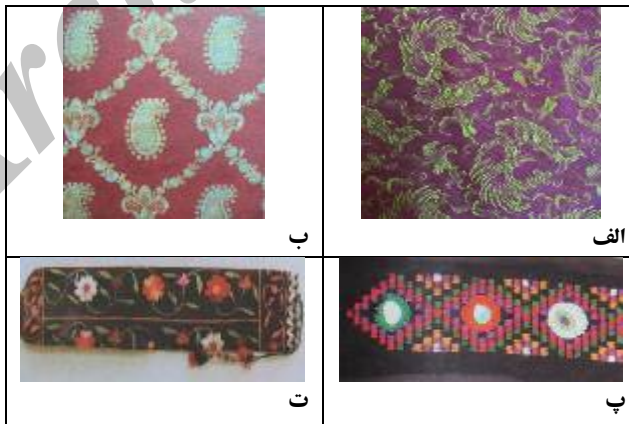
زنانه، جلو بسته است و سه تا چهار دکمه می خورد. پارچه پیراهنی ها اغلب از جنس قمیس، کرباس و قرمز رنگ و بی گل و بوته است (افتخار، ۱۳۸۰: ۷۴). روی این پیراهن های بلند چین دار معمولاً جلیقه هایی پوشیده می شده است. جلیقه یک تن پوش بدون آستین و جلو باز بوده که تا زیر کمر را می پوشانده و با نقوش گیاهی و بیشتر نقش بته مزین می شده است. جنس جلیقه های زنانه از مخمل و پارچه های قیمتی بوده که آن را با زیورآلات تزیین می کردند (www.isna.ir) (تصویر شماره ۱).

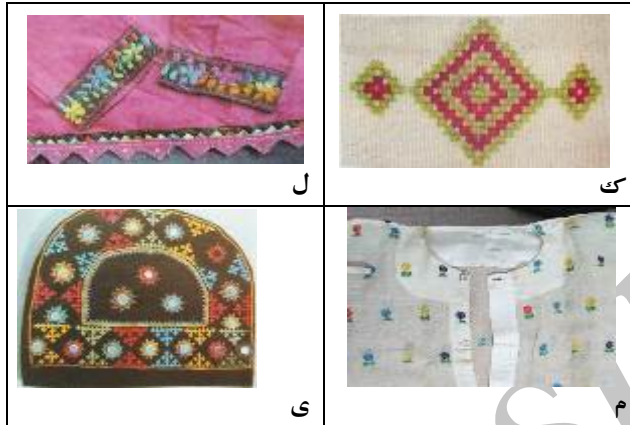
هم چنین، پیراهن های زنانه دیگری نیز در خراسان جنوبی دیده می شود که کوتاه تر بوده و عوامل تزیینی بیشتری از جمله نقوش هندسی، گیاهی، منگوله و غیره در آن به کار رفته است. بعضی دیگر از پیراهن ها نیز، با پارچه های گل دار سنتی دوخته می شده است (جدول شماره ۱).

تصویر شماره ۱: پوشش زنان خراسان جنوبی (منبع: باوری و سرخوش؛ ۱۳۸۹، ۲۴۰)

جدول شماره ۱: پارچه های اصیل پوشش زنان خراسان جنوبی

این ساده سازی در مراحل اولیه گاه با کاهش قد و گاه با حذف بعضی از قسمت‌ها، مثل جلیقه روی پیراهن همراه بوده که این خود باعث گرمای بیشتری می‌شده است. در روند طراحی مانتو، آنالیز و ساده‌سازی البسه سنتی خراسان جنوبی مطابق نیاز امروز، به حدی رسید که گاه با الهام از یک بخش یا حتی یک نقش از پیراهن‌ها، طراحی مانتو آغاز شد. مانتوی نهایی در عین سادگی با داشتن سنت پوشاک گذشته، در حفظ زیبایی، متانت و وقار دختران در جامعه امروزی مؤثر است. مانتوهای طراحی شده به صورت جلو باز و جلو بسته و تا روی زانو یا زیر زانو در اندازه‌ای مناسب و متعادل برای بانوان ایرانی طراحی شده و با پارچه‌های ساده رنگی و طرح‌دار دوخته شده است. در به کارگیری پارچه‌های طرح‌دار سعی شده از پارچه‌هایی استفاده شود که یا از پارچه‌های اصیل شرق خراسان باشند یا با نقش بته جقه و رودوزی‌های سنتی البسه گذشته را داشته باشند تا تداعی کننده حالت سنتی پارچه و لباس در ذهن بیننده باشد. هماهنگی در رنگ پارچه‌ها نیز از موارد مهمی است که باعث زیبایی هر چه بیشتر و چشم نوازتر شدن مانتو می‌شود. این هماهنگی با استفاده از رنگ‌های هم خانواده و گاهی با استفاده از رنگ‌های مکمل و متضاد و تیره و روشن و غیره انجام گرفته است. از آنجایی که آب و هوای گرم و خشک در جنوب خراسان حاکم است، سعی شده بیشتر لباس‌های طراحی شده پنبه‌ای و نخی بوده تا در فصل گرما خنکی بیشتری داشته باشد، و از طراحی مانتوهای گرم تا حد امکان پرهیز شده است. علاوه بر آن لباس‌های نخی حساسیتی ایجاد نمی‌کنند و معمولاً مورد استقبال همه افراد قرار می‌گیرد؛ هم‌چنین برش و دوخت این پارچه‌ها آسان‌تر است.

برای شبیه‌سازی بیشتر طرح‌ها و به تصویر کشیدن بهتر آنها برای خیاط از نرم‌افزار فتوشاپ جهت تعیین فواصل برش و دوخت استفاده شده است؛ به این صورت که ابتدا از اتوهای دستی عکاسی شده و پس از انتقال عکس‌ها به نرم‌افزار فتوشاپ، پارچه و تنوع رنگی انتخاب می‌شود. تلفیق پارچه‌های سنتی و ساده در مانتو استفاده می‌شود و در نهایت نیز جزئیاتی مانند چین، دکمه و غیره به طرح اضافه شده است.

مانتو شماره ۱

مانتوی طراحی شده شماره ۱ مشابه نمونه‌ای از البسه رویی مردان در خراسان جنوبی است که به جهت راحتی لباس و بلندی پوشش مدنظر بود. بنابراین طراحی مانتو با الهام از آن انجام گرفت (تصویر شماره ۲). این مانتو به جهت داشتن بند و گره خوردن آن، برای حفظ پوشش کامل، لازم است لایه‌ای از مانتو روی لایه‌ای دیگر قرار بگیرد. پارچه انتخاب شده برای لایه رویی مانتو پارچه‌ای سنتی (ترمه بیرجند) با نقش بته جقه است و در لایه زیرین و پشت مانتو از پارچه‌ای ساده با رنگی هم‌خانواده با رنگ پارچه سنتی استفاده شده است (تصویر شماره ۳).

تصویر شماره ۲: لباس اصیل در خراسان جنوبی

(منبع: متین، ۱۳۸۳: ۲۸۹)

تصویر شماره ۳: مانتوی زنانه طراحی شده

براساس لباس اصیل خراسان جنوبی

مانتو شماره ۲

با الهام از پیراهن‌هایی با بالاتنه کوتاه و دامن‌های پرچین بلند که روی آنها جلیقه‌ای پوشیده می‌شده و در ادوار گذشته در خراسان جنوبی رواج بسیار داشته است، مانتویی طراحی شد؛ جلیقه‌ی رویی لباس همراه با آستین به‌عنوان بالاتنه‌ی مانتو در نظر گرفته شده و دامن‌های پرچین و بلند آن زمان، با چین آماده‌سازی شده است. از آن جایی که در حال حاضر پوشیدن مانتوهای دامنی رواج بسیار دارد و از نظر پوشش نیز کامل است، فکر تبدیل این مانتو به مانتوی دامن‌دار به ذهن رسید. برای این کار جلیقه روی پیراهن که در پوشاک زنان خراسان جنوبی کوتاه است، بلندتر شد که بتوان به‌عنوان یک مانتو استفاده شود و دامن‌های بلند را هم به‌صورت جداگانه زیر مانتو به‌عنوان یک دامن تک استفاده کردیم. تصویر شماره ۶، اتود اولیه طرح مانتو است.

بیشتر پارچه‌های استفاده شده برای قسمت‌های سنتی طرح، پارچه نخ‌ی قرمز رنگ تیره با نقوش سنتی بود (تصویر شماره ۴). این نقش سنتی می‌تواند با تکنیک چاپ روی پارچه با ابداع زیبایی بر لباس خلق شود، آنچنان که در مدل تکمیلی لباس سارافون‌دار سنتی تصویر شماره ۵، نقشی اصیل برگرفته از رودوزی‌های بیرجند در بخش «ک» جدول شماره ۱ مشهود است. رنگ قرمز تیره نیز از رنگ‌هایی است که هم در لباس‌های گذشته استفاده می‌شده است و هم سابقه‌ای طولانی در نگارگری دارد. برای هماهنگی بیشتر در قسمت سنتی پارچه با حاشیه‌ی آن از پارچه‌ی طرح‌دار مناسب با نقش کمتر استفاده شد. و جهت هماهنگی بیشتر مانتو و دامن در قسمت پایین دامن نیز از پارچه‌ی سنتی و طرح‌دار استفاده شد. در دیگر قسمت‌ها برای زیبایی بیشتر پارچه‌ی ساده با رنگ متضاد به‌کار رفت.

تصویر شماره ۴

انتخاب پارچه، رنگ و تزئین‌های مربوط به طرح مانتو

تصویر شماره ۵

طراحی تکمیلی با ابداع، مانتوی آماده دوخت

دیگر مانتوهای طراحی شده نیز با توجه به سنت‌های طراحی و دوخت در پوشاک خراسان جنوبی، از انواع پیراهن‌های کوتاه و جلیقه‌های متنوع (جدول شماره ۲) و پیراهن‌های بلند، جلیقه‌های بلند و یا سارافون مانند، پارچه‌های طرح سستی البته با رعایت اصول زیبایی‌شناسی مد امروز، رنگ‌های مکمل و در عین حال جذاب، طراحی ساده، مناسب و پوشیده مطابق با فرهنگ ایرانی - اسلامی، طراحی، اصلاح و تکمیل شده است (جدول شماره ۲).

جدول شماره ۲: مانتوهای طراحی و اصلاح شده آماده دوخت، ملهم از پوشاک خراسان جنوبی

نمونه مانتوهای طراحی و دوخته شده

در طراحی مانتوی تصویر شماره ۶، از پیراهن‌های شرق خراسان الهام گرفته شده است، که جزء طرح‌های اولیه در این پروژه است که فقط با ساده‌سازی و ترکیب عناصر با هم ساخته شده است. پارچه استفاده شده در دوخت مانتو ترویرا و از پارچه‌های نخی با ترکیب نخ، پنبه، ویسکوز و پلی‌استر است که در دو رنگ قهوه‌ای و کرمی استفاده شده

است. روی پارچه گرمی مانتو که روشن تر بوده به صورت دستی طراحی شده است. سرشانه و قسمت دامنی مانتو با چین همراه و آستین‌ها دارای سردست است. یقه نیز به حالت سنتی (ب.ب) است. برشی که در جلوی مانتو به کار رفته با دو پارچه و در دو رنگ و با الهام از طرح‌های روی لباس‌های سنتی منطقه است. برای هماهنگی بالاتنه و پایین تنه از پارچه طرح‌دار در قسمت بالا و پایین استفاده شده است. در قسمت پایینی مانتو نیز از منگوله استفاده شده که از عوامل تزیینی البسه خراسان جنوبی است. این مانتوی کاملاً ایرانی با الهام از پوشاک سنتی خراسان جنوبی می‌تواند در رنگ‌ها و سایزهای مورد نیاز در جامعه تولید شود و هزینه تمام شده دوخت آن، ۶۰ هزار تومان است (تصویر شماره ۶).

تصویر شماره ۶: مانتوی طراحی و دوخته

شده اصیل ایرانی ملهم از سنت‌های

پوشاک در خراسان جنوبی

تصویر شماره ۷: مانتوی طراحی و دوخته شده

ایرانی ملهم از سنت‌های پوشاک در خراسان جنوبی

در تصویر شماره ۷ نیز بلندی دامن مانتو مطابق الگوهای لباس زنانه خراسان جنوبی در نظر گرفته شد و از پارچه ساده کرپ آبی رنگ و ترمه بیرجند در کنار یکدیگر طراحی جدید پدید آمد که کاملاً مناسب فضای اجتماعی حضور بانوان است و سعی شد در این مانتو از رنگ مناسب‌تری برای فضای کار بانوان استفاده شود. هزینه تمام شده مانتو ۸۰ هزار تومان است که نسبت به مانتوهای بازار که اکثراً کوتاه و گاه بدن‌نما هستند ارزان‌تر است (تصویر شماره ۷).

نتیجه‌گیری

برای طراحی، دوخت و تهیه بهترین لباس ایرانی اسلامی بر پایه الگوهای سنتی خودی، تنها صرف وقت برای مطالعه جدی در سنت پوشاک مناطق و مطالعه در بحث مد و پوشاک در زندگی معاصر مردم، ما را به زیباترین، شکیل‌ترین و در نهایت کامل‌ترین لباس‌های فاخر برای یک زن یا مرد ایرانی خواهد رساند. این عوامل ما را بر آن داشت تا با الهام از لباس‌های سنتی خراسان جنوبی، در تولید لباس‌های ملی بر طبق فرهنگ و ارزش‌های دینی بکوشیم تا طراحی لباس را کاربردی و با تنوع و زیبایی خوشایند مورد نیاز نسل کنونی مطرح کنیم. بنابراین سعی در ساده‌سازی لباس‌های سنتی و الهام از الگوهای اصلی، برش‌ها و تزیین‌های البسه خراسان جنوبی سبب شد تا در شکل مانتو، قابل پوشش در مجامع عمومی، همراه با راحتی بیشتر استفاده شود. در طراحی لباس نوع پارچه، بافت و رنگ مهم است، هم‌چنین هماهنگی نوع پارچه با کاربرد اهمیت دارد. و در طراحی لباس باید هم کاربرد و هم هنر را مدنظر قرار داد. طبیعی است که طراحی همراه با پیشینه و پشتوانه فکری گذشته و خلاقیت و مواد مناسب امروزی، لباس‌هایی با سنجیت و هماهنگی و احساس رضایت بیشتر مشتری در ایران امروز را در بر خواهد داشت.

لباس مناسب به‌ویژه بانوان در فضای بیرون از خانه در محیط کار و اجتماع علاوه بر زیبایی و کامل بودن و راحتی باید با فرهنگ ایرانی و هم‌چنین شرایط اقلیمی و جغرافیایی سازگار باشد و از مواد اولیه داخلی جهت حفظ استقلال اقتصادی کشور استفاده شود. در خراسان جنوبی پارچه‌های نخی ساده و گلدار و یا پارچه‌های تزیینی با رودوزی‌های زیبا در لباس بانوان به کار می‌رود. دامن بانوان در خراسان جنوبی بلند است. جنس لباس‌های خراسان جنوبی معمولاً از پارچه‌های نخ ساده و گلدار است که متناسب با آب و هوای این منطقه است و تزیین‌هایی مثل سکه‌دوزی، یراق‌دوزی، آینه‌کاری و غیره روی پارچه‌هایی با نقش و نگارهای زیبا و رنگ‌هایی شاد جلوه‌گر می‌شود و پوششی راحت و مناسب برای خانم‌ها به همراه می‌آورد. در طراحی مانتوها علاوه بر رعایت الگوی استاندارد بین‌المللی، بخشی از الگوی لباس بانوان خراسان جنوبی که چند تکه است، ساده‌سازی شد و بخش‌هایی از مانتو چون کمر، سرآستین و بالاتنه با پارچه‌های طرح دار و رودوزی شده، ملهم از موزه مردم‌شناسی بیرجند با پارچه‌های ساده تلفیق شد. هم‌چنین از سارافون‌های سنتی و جلیقه کوتاه برای بُرش و دوخت مانتوها با الهام از پوشش بانوان خراسان جنوبی در برخی نمونه‌ها استفاده شد.

لباس‌ها و سرپوش‌های محلی خراسان جنوبی به نوعی اند که کاملاً با موازین ایرانی اسلامی همخوانی دارند. لباس‌هایی با چنین پیشینه و قدمت تاریخی از جایگاهی برخوردارند که می‌تواند در زندگی امروز بشر به کارگیری شوند؛ به طوری که هم موجب حفظ حجب پوشش ایرانی اسلامی و هم حفظ سنت، فرهنگ و ملیت ایرانی شود. لباسی که در عین کاربری، زیبا و پوشش مناسبی است، که علاوه بر هویت‌مند بودن در فرهنگ ایرانی اسلامی با سنت‌های دیرینه، جایگاهی ارزشمند دارد.

تشکر

با تشکر فراوان و آرزوی موفقیت برای دانشجوهای سخت‌کوش، خانم‌ها: سارا خرسندی، فاطمه یوسفی و آقای محمد معدن‌دار که در گردآوری برخی اطلاعات و تصاویر پوشاک سنتی خراسان جنوبی تلاش کردند.

یادداشت‌ها

۱- «یا ایها النبی قل لازواجکو بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهن من جلابیبهن ذلک ادنی ان یعرفن فلا یؤذین و کان الله غفوراً رحیماً»؛ ای پیامبر به زنان و دختران خود و به زنان مومنان بگو که خویشتن خود را به جلباب (چادر و عبا) ببوشاند که این کار به خاطر آن‌که به عفت شناخته شوند و کسی معترض آنها نشود برای آنان بسیار بهتر است (احزاب / ۵۹).

۲- برگرفته از سخنان رهبر انقلاب در جمع جوانان همدان forum.iranvij.ir

۳- طراح لباس مشهور فرانسوی Haute couture

۴- فیهن خیرات حسان * فبأی آلاء ربکما تکذبان * لم یطمثهن إنس قبلهم و لا جان * فبأی آلاء ربکما تکذبان * متکئین علی رفرف خضر و عبقری حسان * الرحمن / ۷۰-۷۴ کدامین نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنید؟ این در حالی است که این بهشتیان بر تخت‌هایی تکیه زده‌اند که با بهترین و زیباترین پارچه‌های سبز رنگ پوشانده شده. نیکو خلق و زیبا هستند. پس کدامین نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنید؟ زنانی که هیچ انس و جنی قبلاً با آنها تماس نگرفته‌اند.

۵- غایتهم ثبات سندی خضرو و اشتراق و حلوا آساور من فقه و سقمه ربهم شراباً طهوراً انسان / ۲۱ و بر اندام بهشتیان لباس‌هایی از حریر نازک سبز رنگ و از دیبای ضخیم و با دستبندهایی از نقره تزئین یافته‌اند و پروردگارشان شراب طهور به آنها می‌نوشاند. اینها پاداش عظیم بهشتی‌هاست. در این دو بهشت نیز زنانی هستند نیکوخلق و زیبا زنانی که جمع میان «حسن سیرت» و «حسن صورت» کرده‌اند، چراکه «خیر» غالباً در مورد صفات نیکو جمال معنوی به کار می‌رود و «حسن» غالباً در زیبایی و جمال ظاهر.

منابع

- آدادوی، مریم (۱۳۹۲)؛ «روند مد و طراحی لباس در طول قرن بیستم»، *نساجی امروز*، ش ۱۳۶، صص ۷۰-۶۳.
- آمدی، عبدالواهب (۱۳۸۰)؛ *غرورالحکم و دررالکلم*، ترجمه محمدعلی انصاری، قم: امام عصر.
- افتخار، رفیع (۱۳۸۰)؛ «پوشاک زنان محلی»، *پیام زن*، ش ۱۱۱، صص ۸۴-۷۴.
- امیدی، ناهید (۱۳۸۲)؛ *دیده دل دست*، مشهد: به نشر.
- بی‌نا (۱۳۹۴)؛ «پوشاک خانواده و نقش ما»، *روزنامه شهروند*، س ۳، ش ۵۵۳، ۱۰ اردیبهشت، صص ۷-۸.
- پوررحیمی، مرجان (۱۳۷۸)؛ «لباس‌های سنتی ایران»، *کتاب ماه هنر*، ش ۱۷ و ۱۸، صص ۸۳-۸۲.
- رضایی، جمال (۱۳۸۱)؛ *بیرجندنامه: (بیرجند در آغاز سده چهاردهم خورشیدی)*، تهران: هیرمند.
- رضایی، جمال؛ رفیعی، محمود (۱۳۸۱)؛ *بیرجندنامه: (بیرجند در آغاز سده چهاردهم خورشیدی)*، تهران: هیرمند.
- رنج‌دوست، شبنم (۱۳۸۷)؛ *تاریخ لباس ایران*، تهران: جمال هنر.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان جنوبی (۱۳۹۰)؛ *پروشور، سروری بر رشته‌های بومی صنایع دستی استان خراسان جنوبی*.
- شاه‌حسینی، مریم (۱۳۹۲)؛ «پوشاک ایرانی»، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ش ۱۸۳، صص ۹۲-۸۹.
- شایسته‌فر، مهناز (۱۳۸۵)؛ «کاربرد ارزش‌های تزئینی هنر اسلامی بر عناصر شهری و تأثیر آن بر توسعه فرهنگی - اجتماعی»، *سازمان زیباسازی شهر تهران*، صص ۱۵-۱.
- شکوری، سعیده (۱۳۹۰)؛ «چگونه مد به ایران آمد»، *صنعت نساجی و پوشاک*، س ۲۹، ش ۲۱۴ (پیاپی ۳۳۰)، صص ۷۰-۶۹.
- فضل‌وزیری، شهره (۱۳۹۲)؛ «تحلیل تطبیقی شکل و رنگ چادر زنان ایران»، *فصلنامه هنر علم و فرهنگ*، ش ۱، صص ۸۶-۷۳.
- متین، پیمان (۱۳۸۳)؛ *تاریخ پوشاک ایرانیان*، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- مقبلی، آناهیتا؛ قمری، سمانه (۱۳۹۲)؛ «احیای باور ایرانیان امروز به جلوه‌های میراث کهن سرزمین خود در الگوهای پوشش»، *چیدمان*، س ۲، ش ۲، صص ۲۵-۱۹.
- وفایی‌فرد، مهدی (۱۳۸۴)؛ *در جست‌وجوی هویت شهری بیرجند*، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- یاور، حسین (۱۳۸۹)؛ *جست‌وجوی معنا (مجموعه مقالاتی درباره هنرهای سنتی ایران)*، تهران: سوره مهر، ص ۳۷۳.
- یاور، حسین؛ سرخوش، شیدا (۱۳۸۹)؛ *آشنایی با لباس‌ها و پوشاک سنتی مردم مناطق مختلف ایران*، تهران: سیمای دانش.
- ایسنا (www.isna.ir)
- ویکی‌پدیا (www.fa.wikipedia.org)